

Stanyó Tóth Gizella

„Holdvilággörbítés”

A XX. Podolszki József Irodalmi Emléknap ébresztette gondolatok

Podolszki József

A felhőkbe burkolózott temetőben, Bácsfeketehegyen (Feketicsen) is a *hogyan* megszólaláson töprengtem, csakúgy, mint az utóbbi napokban annyiszor. Nyugodtságot mímelve próbáltam nyugtatni lelkiismeretem: talán sikerül hű maradni költőnk emlékéhez és valamelyest önma-

gamhoz is. Gondolataim örvényszerűen kerge-
tőztek egymással a derült égből mennykőcsa-
pásként ért, szülőfalumból érkezett telefonhívás
után. Kedves hang, Csordás Katalin az emlékbizottság nevében egy köszöntő megírására kért a XX. Podolszki József Irodalmi Emléknapra (2017. március 18.). A köszöntőt költőnk emléktáblájának megkoszorúzása előtt kellene elmondanom... Vívódásaim közepette azt viszonylag gyorsan eldöntöttem, hogy kisfalum első hivatalos hívását nem illik visszautasítanom, még akkor sem, ha a kényszerhelyzet szülte... A lórl és a számárról szóló közmondásunkat elhessegetve mondogattam magamnak: végtére a csa-
csi egy kedves állat, s mindjárt megszelídültek gondolataim. Jól jött unokabátyám biztatása is, és hogy Kelemen Lászlóval együtt idézhettük meg az emléknep létrehozásának körülményeit. Noha volt egy-két megemlékezés korábban Szabadkán, vélhetően Vajda Gábor szervezésében, mégis a Bácsfeketehegyen 1998. december 12-én megtartottat – az emléktábla leleplezésének dátumát – tekintik az elsőnek. Volt olyan év, amikor két megemlékezést is szerveztek, ezért huszadik az idei.

Fotó: Stanyó Tóth Gizella

Nárciszok a temetőben, 2014

A nárciszoknak nyomát sem látni, jegyzem meg csak úgy magamban, amint templomaink tornyának irányába nézek Podolszki József (Feketics, 1946 – 1986, Újvidék) sírja mellől. Nem lehetett nem észrevenni a XVII. emléknapon, 2014. március 22-én a megannyi virágot, mely a remény, az együtt érző támogatás, a rákellenes küzdelem szimbóluma. Reménykeltők, biztatóak is – köszöntőmben mások nem is lehetnének:

Kedves Vendégeink, Kedves Mindannyian!

Szeretettel köszöntöm Mindannyiunkat szülőfalunkban!

Megvallom, váratlanul ért a felkérés az emlékezésre Podolszki József, Jós-kára, Jókára – ahogyan barátai nevezték, s ahogyan ő is szeretete, ha szólítják. A bénító meglepetés enyhülésével a belső hangok felébresztették régi, szülőfalumhoz kötődő emlékeimet, miként néhány évvel korábban a tavaszelő enyhe sugarai a föld mélyében szunnyadó virághagymákat a temetőben. Ilyentájt emlékeztünk akkor is az élete teljében elhunyt költőnkre, Podolszki József, Sírhantja mellett állva egyszeriben szemembe tűntek a simogató szélben tenger gyanánt hullámozó nárci-

Fotó: Stanyó Tóth Gizella

Emlékeinket is felébresztették a nárciszok

szok. Mintha egymással versengve törtek volna ki az anyaföldből a vadul elburjánzott, kivágott bokrok töve mellől. Az akkor készült fotóim valamelyest megörökítették a lenyűgöző látványt. Pál Karcsi mellém lépve mondta, miközben az ő gépe is kattogott: „Előbbújik a földből, ami szép. Előbb-utóbb!...”

Jelképesen és a valóságban is. Költőnkre vonatkoztatva is.

Podolszkival a hatvanas években találkoztam először. A nyarakat többnyire szülőfalumban, a Bányai-házban, nagyapámnál, illetve a nagynénémnél és keresztanyámnál töltöttem. Délutánonként unokabátyámékhoz társultam a strandon, az estéket pedig a Tóth-bárban töltöttük, ahogyan Sándor legénylakását neveztük, amelyhez – mint a napokban mondta – Jókának „kapukulcsos” bejárása volt. Megfordultak itt akkoriban a szárnyaikat bontogató, az irodalommal, a költészettel, a színésszel barátkozó fiatalok is, s azok is, akiket inkább a reáltudományok vonzottak.

Szülőföld, drága Szülőfalu, te adod az első impulzusokat, s ez végigkísér bennünket az életünkön. Itt érintette meg lelkünket az első fellángolás, nagy valószínűséggel költőnkét is. Hogy aztán sokszor másként szövődnek életünk útjai, csak a Teremtőnk tudhatja, miért.

Jóka, unokabátyám emlékezete szerint, 1968-ig volt vissza-visszatérő vendége a Tóth-bárnak. Ekkoriban jegyezte le Hornyik Miki, a másik jó barát és kolléga (akivel egy négyszobás lakáson, családilag, megosztott Újvidéken), a kö-

vetkezőket: *A Barangoló törzsek*, *A félelem ura* és a *Tél* költője szerb szakközépiskolába járt Óverbászton. „Ha szülőfalujában, a református Bácsfeketehegyen nem barátkozik össze Vajda Gáborral, nem lett volna belőle magyar költő, magyar újságíró. *Vallomás a pályámról* c. önéletrírásában Vajda Gábor elmondta: a barátja »elhitte« neki, hogy nem szerbül, hanem anyanyelvén kell verselnie.”

Szülőföldünkre is vonatkoztatva jegyezhettem meg Miki: „Podolszki József verseiben a félelem sátra borul ugyanerre a vidékre, az egykor aranykalással ékes, végtelen rónaságra – egyik versében már csak *leárnyékolt tenyérnyi mezőre* –, s elsötétülő alkonyfényben halódik a délalföldi táj.”

Rajtunk is múlik, hogy ez ne történjen meg!

Emléktábla-avatás az I. emléknapon, 1998. XII. 12-én. Kelemen László leleplezi Podolszki emléktábláját, Vajda Gábor méltatja verseit, írásait.

A XX. Podolszki-emléknapon idézzük fel közösen, ki-ki magában is: hogyan született meg a gondolat a megemlékezésről?

Visszagondolva: a Tóth-bár köre alapozta meg a mára – mondhatnánk – az *emlékezés fájává* gyarapodó egész napos rendezvényt. A Feketics Művelődési Egyesület pedig átgondoltan intézményesítette, a Magyar Nemzeti Tanács kiemelt kistérségi rendezvényei közé sorolta. Csaknem húsz évvel ezelőtt Kelemen Laci és unokabátyám kezdeményezését, miszerint kellene valamit tenni a barátért, Jókáért, de a leginkább az emléke megőrzéséért, az elsők között támogatta Szabó József – Jodi, Tari István, Dudás Karcsi, Domonkos István – Domi, Barta Júlia, Krekity Olga, majd később Juhász Géza, Vajda Zsuzsa csatlakozott a megemlékezést elindító akkori törzsgárdához. A különböző elgondolásokból összeálló első rendezvény megvalósulását, a diákok által megelevenített, a színházban előadott verses összeállítás történetét élethűen egy pohár bor mellett – Jóka emlékéhez

hűen – lehetne őszintén megidézni, vélik falunkbeli barátai. Mert nem volt egyszerű, minthogy élete, életvitele sem. Podolszki megkísérelt „cselekedni” a tollával, az írók felelősségével és szabadságával. Rá is vonatkozhat Vajda Gabi megállapítása: „A kisebbségi létben emberként és magyarként is helyt kell állni, ehhez pedig cselekedni kell, nem pedig filozofálni.” (Magyar Szó, 2006, szeptember 14., 10. o.) Bata János megállapítását, Podolszki versein átszűrve, magyarázni sem kell. Átérezve értelemszerűek lesznek: „Az író nemcsak szabadságában, felelősségében is osztozik embertársaival: minden ember felelős minden emberért, minden magyar felelős minden magyarért.” (Magyar Szó, 2006. szeptember 14., 10. o.)

„A régiekre emlékezve...” ajánlotta számomra Hornyik Miki a *Meghasonlásunk történetét* hét évvel ezelőtt (februárban múlt öt éve, hogy elhunyt). Ebben hosszan ír a barátról, a költőről, az íróról, a fiókban lévő, kiadásra váró írásairól. Szemelvényit idézek ebből befejezésül: „Kemény és kitartó küzdelmet folytatott önmagával a jobbik írói énje megóvása és kibontakoztatása, a magántermészetű gondjait kizáró, tisztultabb és emelkedettebb, objektív líra megteremtése végett, ám minden ésszerű okokra visszavezető iróniára, öniróniára és cinizmusra hajlamosító alkata nemritkán útját állta e költői kiteljesedésnek. Költészete a nekihevíülő pátosz, s a földre visszarántó, gúnyolódó finton, a magasrendű lírai költemény és a groteszk-cinikus helyzetdal között ingadozott szüntelenül. [...] Hagyatékából előkerült versei liturgikus hangvételű lírai naplójegyzetek, a hontalanság, az önmagába záruló magány s a végső számvetés: az elveszettség bizonyosságának emlékjelei.” Korai halálának előérzetét sejteti *Barna* c. versgyűjteménye, amely így kezdődik:

„Szomorú így az éjszakában
verseket írni vakírással
és bízni egy jövőendő század
értőbb türelmében”

Mindannyiunkon, de főleg a fiataljainkon múlik az *emlékezés fájának* ápolása, falunk mindenkori értelmiségének, gazdálkodóinak támogatásával.

Köszönöm!

Bácsfeketehegy, 2017. március 18.

Podolszki József emléktáblája előtt, 2017

Megszépülne, lelepleződne leárnyékolt életünk?

Mindabból, amit közösen megidéztünk, ennyit lehetett elmondani a köszöntőben. A *holdvilággörbítés* – ahogyan a Tóth-bár baráti köre nevezte a késő éjszakai órákba nyúló beszélgetéseket – emlékeinek megidézésére, talán rögzítésére is sor kerülhetne még az idén, legalábbis ezt ígéri az emlékezés kezdeményezői. Ideje is lenne Podolszki halála után több mint harminc esztendővel. Kiderülhetne, kinek *miért* görbült a „hold-világ”, vagy bírálóiknak a *valóság*. Akkoriban mindebből keveset érzékelhettem, azért is, mert csak időnként, főleg nyaranta társultam a gyakran változó társasághoz. Akkor is, mikor ott voltam, unokabátyám gondoskodott arról, hogy még *boszorkányjárás* előtt hazaérjek. Nem lennék őszinte, ha nem ismerném el: sokszor kételkedően hallgattam a nálam néhány esztendővel idősebb, a világ- (és rendszer)megváltó fiatalokat, köztük Jókát is. Majd egy emberöltőnyi idő múltán kezdtem ébredezni Csipkerózsika-álmomból, pontosabban a hamis illúziókat tápláló,

a féligazságokra, a megmásított múltunkra épülő világunkból. Nem egyszerű az olykor fájdalmas, önmagunkkal is őszinte szembenézést kívánó folyamat – a még mindig tartó, olykor döbbenetet is újra és újra kiváltó eszmélés. A múlt maradtalan bevallása, vállalása helyett mintha *alku* tárgyává degradálódnának továbbra is – a rendszerváltásnak minősített félfordulat után is – a régióinkban történtek a napi politika írott és íratlan kívánalma szerint.

Sokszor éreztem úgy Podolszki verseinek, írásainak újraolvasásakor az utóbbi hónapokban, mintha csak ma írta volna őket – annyira életszerűek. Barátaival beszélgetve, magam is úgy vélem: meghitt asztaltársasággal – az e világi régiékkal – ily módon is fel kell elevenítenünk mielőbb az emléket, s mindazokét, akikkel vélhetően a másvilág *megváltásáért* viaskodnak. Megszépülne vagy lelepleződne *leárnyékolt* életünknek zárójeles szegmense? Élettel tölthetnének meg ismét a leírt szavak? Olyannyira, hogy ne csak a végtelenben, hanem a való életben is találkozassanak az egymás mellett futó párhuzamok? S valami csoda folytán még megkísé-

Plakátok. Emlékezők a temetőben 1999. március 20-án, a II. emléknapon.

relnek az időben bolyongó láncszemek felszedését... Miért is ne, emberöltőnyi távlatból minden elképzelhető. Sándor velem együtt bizakodó. A többiek? Meglátjuk. Mindenesetre mindenkit meghívunk majd a *régiék* közül, továbbá Kádár Lajost, aki Jóka kebelbarátja volt Feketicsen, és Szabó Jodi feleségét is, aki néhai megbecsült, szeretett férjével együtt részt vett a megemlékezéseken.

Sándorral még a koszorúzás előtt meglátogattuk Kelemen Lacit, a Pipacs vendéglő közelében lévő, a régi kastélyok hangulatát idéző – bár is engem arra asszociált – otthonában. Rövid időre feléledtek bennünk az emlékek, de lelkünk szűrője már visszafogottabban bánt szavainkkal. Az asztalra kerülő bor a régi időket idézte ugyan, de a belemélyedésre már nem futotta. Laci is inkább Podolszki váratlan haláláról, a kopersója melletti virrasztásról, a zoltárok énekléséről beszélt a „röpke” órácskányi otlétünk alatt. Máig ható mély fájdalma, hogy nem kísérhette végig – családjával együtt – a jó barátot utolsó földi útján. A másnapra betervezett utazásukat már nem lehetett lemondani. Már akkoriban eltökélt szándéka volt, hogy maradandó emléket kell állítani falunk szülöttének, aki megalkuvást nem ismerve szavakba merte önteni rendszerbíráló, a meghunyászkodó, anyagi érdekek vezérelte értelmiségünk jórészének felelősségét feszegető meglátásait. Most már mosolyognak rajta, de megfordult a fejükben, hogy egész alakos köztéri szobrot emelnek Jókának. Végül ezt kivitelezhetetlennek, túl költségesnek találták. Azon is gondolkodtak, hogy utcát kellene elnevezni róla Feketicsen. Csakhamar be kellett látniuk, hogy ezt nem egyszerű megvalósítani a hatalmi rendszer bonyolult útvesztőiben, főleg ha még nem is támogatja nemzeti közösségünk előretolt állásban levő értelmisége. Ha méltányolták volna érvelésüket, Podolszki Józsefről nevezték volna el a művelődési egyesületet vagy legalább a versmondók egyesületét. Jóka barátai szerint nem a legjobb „salamoni” megoldás a Feketics Művelődési Egyesület elnevezés. Azért mégis örülnek, hogy a Podolszki-emléktábla felállítása és az emléknep megvalósulhatott (s e rendezvény tartalmasabbá válhatott a három évtized folyamán), valamint hogy ezzel egy időben a Vajdasági Magyar Újságírók Egyesülete megalapította

a Podolszki József publicisztikai díjat. E téren is sokat köszönhetnek Pál Karcsinak, aki a kulturális élet fellendítése mellett általában is sokat tett a faluért, főleg az utóbbi évtizedekben.

Nem csak a szomorkás idő ülte meg a lelkünket a II. megemlékezésen, 1999. március 20-án...

Az idő visszafejtésén, ahogyan Sándor a visszaemlékezést nevezi, most már mosolyogni is tudnak. Nem volt azonban egyszerű abban az időben, nem sokkal Podolszki halála után, sokszor kétszeres ellenszélben életre hívni az első, jórészt közadakozásból megvalósított megemlékezést. Nemcsak a politika nézte rossz szemmel a készületeket, hanem a falu egy része is. Sokaknak nem volt ínyére az ifjú titán számukra olykor megbotránkozató életvitele. Többnyire a szemükbe is mondták elmarasztaló rosszallásukat a falut járó szervezőknek, akik az emléktáblára, az első emléknep méltó megszervezésére gyűjtöttek. „Kinek akartok ti emléket állítani? Tán csak nem annak az utolsó béres fiának, aki oly gyakran nézett a pohár fenekére?” Az ilyen és ehhez

hasznos megjegyzések ellenére végül is minden összejött, mosolyogott el Sándor. Elkészült az emléktábla, megfőtt a nagy bográcsban vagy üstben – kinek hogy kedvesebb – a *tarka* babgulyás. Nem tarkababból készült az a házikolbász-szal, füstölt szalonnával megbolondított ételkültemény – amelynek ízét még most is a szájukban érzik Jóka barátai –, hanem a sokfajta hüvelyesből, amelyet azok a helybeliek természetettek a kertjeikben vagy a határban, akik így vagy úgy, de mégis elismerték az önpusztító lángolással verselő, fiatalon elhunyt falubelijük másokat is megperzselő őszinte megszólalását. Mások, ha fennhangon nem is lelkesedtek, de hallgatólagosan bátorították a szervezőket. Az egymással feleselő észrevételek a Tóth-bár *színes* társaságát juttatják még most is Sándor eszébe. Utólag az élet furcsa fitoraként lehetne emlegetni – főként a megjegyzések tükrében –, hogy megfordult ott „az utolsó béres és az úri sarj is”. Az igazság viszont az, hogy ezzel akkor így közölük senki sem törődött. Volt egy barátságos hely a faluban, ahol a magyar fiatalok kedvükre szórakozhattak, sőt időlegesen otthonuknak is tekintethették. De azért szívesen fogadták a barátaikkal vidékről (Újvidéket is beleértve) vagy Magyarországról, Németországból, Ausztriából, Svédországból stb. érkezett vendégeket. A törzsgárda mit sem törődött azzal, hogy a szárnyukat éppen bontogató fiatalok közül kinek a publikálását, megjelenését kezdték ferde szemmel nézni a megmondhatók a hatvanas évek vége felé. Kiszorítottságuk, peremre szorításuk ekkor kezdődött...

Tabutémák, sérthetetlen emberek nincsenek?

Podolszki József a visszautasítások ellenére sem veszítette el életkedvét, olvashatjuk Hornyik Miklós róla írt, tanulmánnyal is felérő esszéjében, amely a *Meghasonlásunk története* című könyvében (továbbiakban MT) jelent meg. „Féltette, más időkre, a közölhetetlennek minősített kéziratait, s nekifogott új verset, novellát, kritikát írni. »Az író azzal, hogy nem ír... sohasem dacolhat«, jegyezte meg Tari Istvánnak adott interjújában, amely egy évvel a halála előtt jelent meg a fiatal írónemzedék szerkesztőváltás utáni folyóiratában (Szeszélyes a hatalom, Új Symposion,

1985. július).” Jóka határozottan vallja ebben az interjúban: „Az író nem bojkottálhatja az irodalmat... Ha ezzel nem vagyunk tisztában, akkor [...] olyan kultúrpolitikai baklövéseket követhetünk el, melyeket nem lehet jóvá tenni [...], az írott szöveg sajátossága, hogy ha közérdekű [...], akkor előbb-utóbb a felszínre kerül, kievez.” Miki az interjúból kiemeli Jóka az irodalmi nyilvánosságból való kirekesztésének okaira vonatkozó visszaemlékezését:

„Nagyon korán összetűzésbe kerültem a régi symposionista gárdával. Akkor, amikor szó szerint értelmeztem a meghirdetett elveket. Tehát, hogy nincsenek tabutémák. Hogy nincsenek sérthetetlen emberek. Hogy minden alkalommal őszintén, világosan elmondhatja az ember azt, amit gondol. Az első összetűzésem az egykori symposionista nemzedékkel akkor volt, amikor Tolnai Ottóról megírtam az első elmarasztaló tanulmányomat. Az a tanulmány azóta is fiókban van. Nem jelenhetett meg. Persze azért sem jelenhetett meg, mert olyan helyen fel sem kínáltam, ahol kárörömmel fogadták volna. Én azt tartottam természetesnek, hogy ott jelenjen meg, ahol a fenti elveket meghirdették. Hasonló dolog történt később is, amikor a fiatalabb szerkesztői garnitúra kezébe került a lap; Danyi Magdolnára és Bognár Antalra gondolok. Bizonyos tanártekinélyekről szoltam elmarasztalóan, és hasonló elzárkózással találtam szembe magam. Tehát a fiatalabbaknak is megvoltak a sérthetetlen emberek. Később a legfiatalabb nemzedékkel is összetűztem; a Sziveri [János] által szerkesztett lap gárdájára gondolok [...]. Mondták, jó lenne, ha a nemzedékükről készülné egy komolyabb felmérés, összegezés. Valahogy beleillett a koncepciómba, mert foglalkoztam a Symposion történetével [...]. Tehát megbeszéltem velük, hogy megírom a tanulmányt. És amikor kiderült, hogy az nem dicshimnusz, akkor azt mondták rá: hosszú... Aztán azt mondták: nem tudják közölni. Nem akarják. És amikor azt mondtam nekik, hogy no, gyerekek, üljünk le, és beszéljük meg a dolgot, akkor azt válaszolták: ki a fene fog veled vitatkozni.” (MT, 213–215. o.)

Beszélgetések újra és újra felelevenítették bennem az Újvidékre kerülésem nem éppen rózsás körülményeit – pozitív hozadéka is volt: eredményesen felvételiztem a Magyar Tan-

székre. Akkoriban mennyire szomjúhoztam és csodálattal szíttam magamba a Képes Ifjúság, az Ifjúsági Rádió, az Ifjúsági Tribün hangulatát. Kisugárzása sokban befolyásolta szemléletem. Hornyik Miki így ír erről az időszakról:

„A hatvanas évek végén rövid időre otthonos szellemi műhelyt teremtettünk magunknak ifjúsági hetilapunk, az ügyetlenül átkeresztelt újvidéki Képes Ifjúság szerkesztőségében. A főszerkesztőcsere után a lap idősebb munkatársai máshova igazoltak át, megüresedő helyeikre új embereket lehetett állítani. A Magyar Tanszék Újvidékre vonzotta a jó képességű vidéki magyar fiatalokat, csak válogatni kellett közülük.

Szerkesztő-riporterünk, Mirnics Zsuzsa, aki már korábban tanári oklevelet szerzett a Magyar Tanszéken, Bácskossuthfalván született, akár-csak Zeneművészeti Főiskolát végzett fotóriporterünk, Dormán László. Kettejük kivételével a lap majd mindegyik új munkatársa a Tanszék hallgatója volt, vidéki gyökerekkel. Podolszki József Bácsfeketehegyről, Dudás Károly Csantavérről, Juhász Erzsébet és Tóth Klára Topolyáról, Bogár Antal Nagyfénnyről, Kartag Nándor Óbecséről, Ágoston András Adárról, Garai László pedig Szabadkáról érkezett a szerkesztőségbe. Kato-naidejük letöltése miatt egymást váltó két grafikusunk: Baráth Ferenc magyarkanizsai, Csernik Attila pedig topolyai volt. A *Rátka*, *A kitömött madár* és az *Áthúzott versek* szerzőjét, az ókéri születésű Domonkos Istvánt sem volt nehéz rábe-

szélnem arra, hogy a kötelékünkbe lépjen, mert éppen állás nélkül csellengett Újvidéken.

Az elszíntelenedő, elrozsdásodó későbbi években, földézve az újraindulás napjait, némi szónoki hévtől sem idegenkedve, egy alkalmi ünnepeken azt mondtam: a Képes Ifjúságot, ezt az érdektelen kis hetilapot a magyar vidék szunynyadó ereje emelte föl elfogadható szintre.

Hogy csakugyan történt valami változás a szerkesztőség életében, az is jelezte: néhány hónap alatt érzékelhetően megnőtt, egy évvel később pedig megkétszereződött a lap példányszáma.” (MT, 215. o.)

Az aranykornak is nevezhető időszak 1975 januárjáig tarthatott, amikor is elkezdődtek a kíméletlen tisztogatások...

A kor fonáksága – nem csak Miki szerint – visszaköszön szinte minden Podolszki-írásban, „első verseskötete (*Hinta*, 1970), akár-csak a novellái a »nincs miből kiábrándulni« terhet von-szolták magukkal: »mondatokat mondunk csak úgy / mert nem kellett már / nem is lehetett / szólni szólamokkal«; »súlyos lett itt a levegő«; »valahol eloltottak bennünk egy villanyt / a fénycsóvák egyre fázósabban kerülnek elő / nagy tüzeket nem rakhatunk egymás karjaiba«; »egy almát sem vehetünk kezünkbe / mert szakkönyvek védik a szorongást«; »...éjszakáinkból ki rabolta el / a csengettyűk vidám üvegdalát?«. [...] Második versgyűjteményét (*Koponyatörés*, 1974) Podolszki az egyre érzékelhetőbb pártállami dik-

A XX. Podolszki-emléknap is megemlékezéssel kezdődött a temetőben

tatúra sivár éveiben írta. Ekkor már a szerelem az egyetlen menedéke. Feleségéhez írt vallomásaiban magyar népdalok példáját követte: »*jaj csak meglejjelek / el se eresszelek / szobámba vezetlek / csókömmal itatlak / csókömmal etetlek / karommal ölellek / ágyamba rejtelek / testembe burkollak*«.” (MT, 219–220. o.)

Senki sem sejtette, hogy Podolszki összegezésre készül harmadik verseskötetének (*Barna*, 1982) összeállításakor. „Nem tudtuk, hogy gyógyíthatatlan betegségben szenved, mert erről nem beszélt senkinek” – írja Hornyik, s megálapítja:

„Harmadik verseskönyve a nyolcvanas évek termésének legértékesebb alkotása volt a délvidéki magyar irodalomban: elemi erejű megnyilatkozás, személyességet magába záró létlíra, s nem mellékesen kisebbségi sorselemzés.

Legtöbb elődjéhez-kortársához hasonlóan ő sem írta meg a maga jelképes nagy versét, nem írt olyan összegező művet, mint amilyen a *Hajnali részegség*, az *Apokrif* vagy a *Kormányeltérésben*, ám ha szétszórtabb formában is, mindent elmondott a maga belső világáról s a szülőföldjéről, amely ellenállhatatlan erővel vonzotta

és taszította. Néhány verse a Délvidék földhöz vert tanyáinak, népünk támasz nélküli életének maradandó emlékjele.

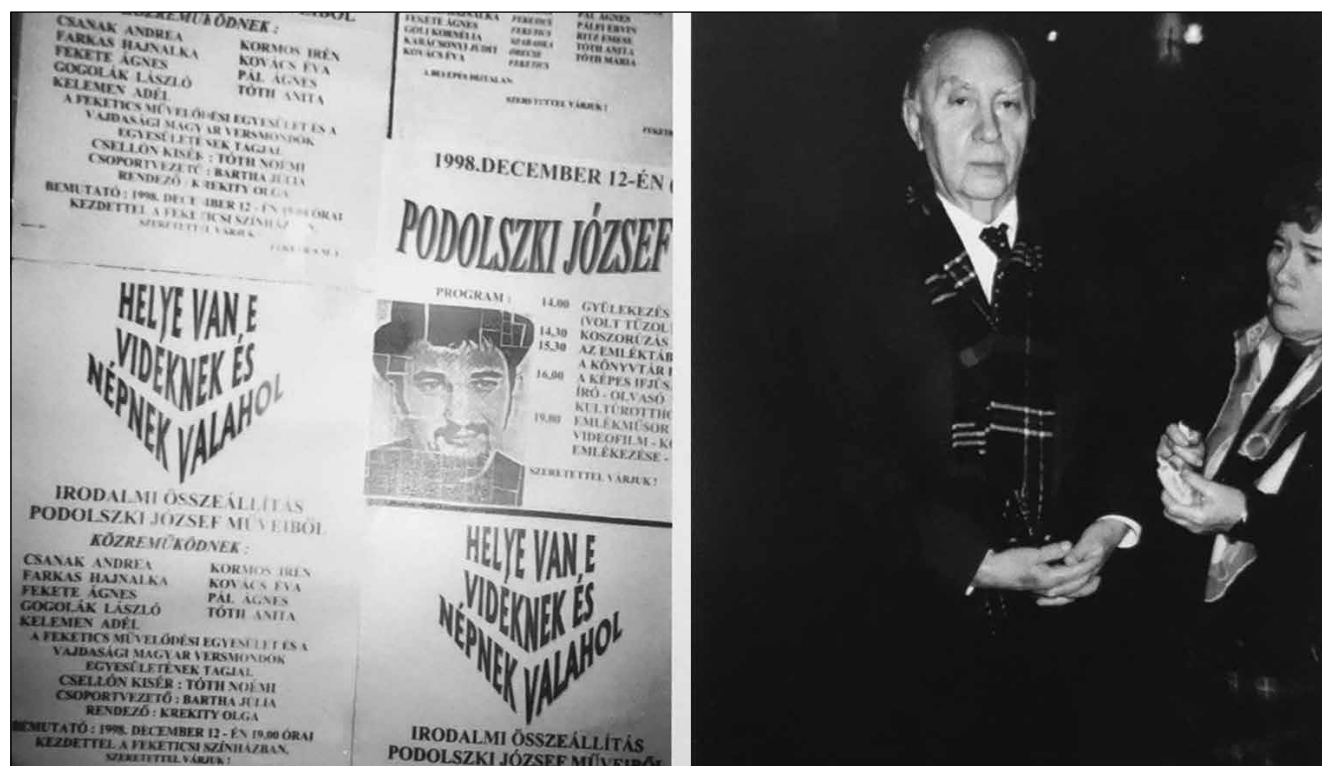
Legjobb könyvéről egy sort sem írtak a kritikusok.

Évekkel később jugoszláviai magyar irodalomtörténeti dobozrendszerének egyik mellékrekeszében Bori Imre stílus- és formakísérletek gyűjteményeinek nevezte a *Kitérő* és a *Barna* című Podolszki-köteteket.

Amikor kisebbségpolitikai cenzúrahatárt érintő kérdésekről kellett (volna) szólnia, a különben önfeledten bőbeszédű Bori nem bajlódott tartalmi kérdésekkel, beérte a semmilyen információt nem tartalmazó stílustörténeti-műfaji besorolásokkal. Podolszki esetében is így járt el: halvány célzást sem tett arra, hogy mit tartalmaznak a novellái, a versei.” (MT, 224. o.)

„Régi gyökerek emlékezése”

Mintegy láncszemenként fűzi össze jeles költőinknek a végtelen(?), békés(?) égtájunkról írt verseit Hornyik: „A tizenkilenc éves Petőfi *Hazámban*

Meghívók, plakátok. Bori Imre és felesége, Mária
az I. Podolszki József Irodalmi Emléknapon, 1998. XII. 12-én

című versében Magyarország *arany kalással ékes rónaság*, mely fölött *lenge délibáb úz tündér játékokat*. Két évvel később a magyar vidéket, az alföldi rónák végetlenjét énekelte meg, ahol

*Méneseznek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik
S pattogása hangos ostoroknak.*

*A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnek eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.*

Közhelyet mondok, irodalmi emlékezetvesztésünk csekély ellensúlyozására: egy lírai eszközkel megörökített táj látképe nem természethű ábrázolás, nem pusztán leírás eredménye, nem szenttelen fotográfia. Belső látomás elhithető erejű kivetítése, olyan megnyilatkozás, amely a táj szemlélőjének, a látvány megalkotójának a lélekállapotát, közérzetét, világlátását és sorsérzését is magában foglalja.

Kosztolányi verseiben az Alföld már nem arany kalással ékes rónaság, hanem *vulkáni szörnyű róna*, Bácska pedig az észak felé terjeszkedő Balkán kapuja.

»A Balkán e tájon át lesz szomszédja Magyarországnak«, olvashatjuk Szabó Zoltán *Szerelmes földrajz* című könyvében, »vele egy rikítóbb, színesebb, nyersebb világ üzenetei érkeznek be a két folyó közé, oly világé, hol vadabbak az ösztönök... A tikasztó szenvedély fényében ragyog itt minden: ez a bővérű vidék mintha gutaütés előtt állna... A Bácska e tikasztó délköri fényben, vad szenvedélyek fortissimójában vonul be Magyarország tájai közé, tomboló színek és fények orgiájában...« Kosztolányi 1911-ben írt versében ezt találjuk: *»Méreggel mart, fehér, virágos orcák. / Lánggal rikító selymek, rác mennyország. [...] / A trombiták estente mint a szörnyek / egy vörös korcsmaablakból rőfögnek. / Trágár tivornya, rézszeg és tunya. / Sír a beteg és méla, szláv duda. / Most reszketek. Azt mondják, hogy mulatnak. / Sipít a síp, csörömpöl minden ablak, / boros az asztal, véresek a kések, / az ördög is fölpántlikázva lumpol...«*

Csáth Géza emlékét 1920-ban megörökítő versében Trianon napjainkban megtapasztalt, elképesztő következményeit is megjósolta (rendszeressé vált tetteles megfélemlítések, barbáruul kegyetlen »magyarverések« Szerbiában, szórványosan Romániában és Szlovákiában). Megjósolta azt, hogy a Magyarországtól elszakított területeken a magyarok idegenné és hazátlanná válva a Kárpát-medence páriái lesznek:

*Most a palicsi tó úgy fénylik, mint az ólom
És a beléndeken s a vad farkasbogyókon
Alszik a fény.*

*Ah jól siess. Szíved még egyszer megszakad tán,
Ha hosszan bolygasz a cirillbetűs Szabadkán
S nem értenek.*

*És űznek majd tovább, idegen, bús hazádban,
Zsákutcán és közön, idegen és hazátlan
Kísértetet.*

Verseiben Bácska fölött részeg a nap, s a *napraforgó, mint az örült röpül a pusztán egymaga, a tébolyító napsugárban*. De gyermek- és ifjúkorában ő még tanúja és részese volt a bibliai-aranykori időnek, a teljes értékű emberi létezésnek, s ez az eredendő élménye létérzékelésének, egész léttudatának szilárd alapjává vált:

*...láttam egykor kánaáni
aratást.*

*Kerek eget, mely egy családot
ölel át.*

*Parasztleányok hercegnői
derekát.*

Podolszki József verseiben a félelem sátra borul ugyanerre a vidékre, az egykor arany kalással ékes, végtelen rónaságra – egyik versében már csak leánykolt tenyérszi mezőre –, s elsötétülő alkonyfényben halódik a délalföldi táj.

Tél című versfüzérének egyik darabjában a történelmi közelmúlt hétpecsétetes titkát, a magyarok elleni szerb megtorlás dermesztő emlékét rejtette el. Az ő életében erről még nem lehetett nyíltan beszélni:

*mert volt itt télidő
zord és kegyetlen
amikor menedéket hiába remélt a föld
megcsontosodva állt túrta a csapást
emlékeznek régi gyökerek
fagymarta sebeik üszkét mutogatják
de a nyájas irtás megzavarja őket
dicse sincs már a védekezésnek
tavaszmelegben veszítik erejüket őszi vetések
és halak havára sárgállik rajtuk a puha félelem*

Barangoló törzsek című ciklusának verseiből az egyetemes jelentésűvé formált magyar mondakör, a népvándorlás és a honfoglalás korának képei derengnek elő, eszményítés nélkül. E sorozatában az idegen vidékekre vetődött barangoló törzsek sorsa a kisebbségi léthelyzet metaforájává tágu:

*Csak dalai maradtak a kóbor nemzetségnek
legendákat cipel nyeregkápa alatt
múltat puhítva
barangol egyre*

hazát énekelve”

A köszöntőmben idézett részben Miki részletezi Jóka édes anyanyelvünkhöz való *költői* viszszatalálásának körülményeit: „...szerb tannyelvű verbászi élelmiszeripari technikum növendéke volt. Magyar azonosságtudatát veszített, félig-

meddig már »jugoszláv« fiatalként múltak a diákévei. Szülőfalujától távol, verbászi környezetében szinte mindenki szerbül beszélt. Mocorgott benne valami, és verseket kezdett írni a diáktársai nyelvén, szerb nyelven. Hogy megértsék.” (MT, 224–226. o.) A szülőfaluja üzenetét érezhette át a földijével, Vajda Gáborral való találkozás által. Megsokszorozódott egyszeriben *benne a mocorgás, s a kezdetben szerbhorvátul is, magyarul is papírra ömlöttek belőle a szavak.* A későbbiek során a magyarul írt néhány versének a legjobb fordítója lett. A szülőfalu ölelése, a hosszú éjszákba nyúló beszélgetések a barátokkal, elsősorban Vajda Gabival, az eszmélésen túl végérvényesen meghatározták élet-, költői-, újságírói pályáját.

**„...világmindenségek hiába sűrögnek
mert intett a tiszta őszinte ítélet”**

Nem ártana napjainkban többször emlékeztetni keresztény/keresztényen kultúránk nem is olyan régen volt(?) veszélyeztetettségére. Iránytű gyanánt segíthetne bennünket az eligazodásban, az újbóli – nem csak szólamonként ismételt – egymásra találásban, az összefogásban, a gazdasági feltételek hosszú távú szavatolásában. Távlati lehetőségeinket kutatva enélkül nem lesz nemzetünknek megmaradása, túlélése szülőföldünkön. A változások előtti évtizedekről így ír Hornyik:

Vendégek és vendéglátók az emléknapon

„A szocialista Jugoszlávia is ateista állam volt, de keményebben egyházellenes, mint a szovjet tábor ortodox törésvonalon inneni kelet- és közép-európai országai, mint például Lengyel- és Magyarország. Attól függetlenül, hogy párttagok voltak-e vagy sem, Tito országában az állami tisztségviselők nem járhattak templomba, nem vehettek részt egyházi ünnepeken, s azt is titokban kellett tartaniuk, ha karácsony előestéjén otthonukban, négy fal között fenyőfát díszítettek a gyermekeiknek.

A legtöbb templomban besúgók lesték az érkezőket, s ha egy tanítót vagy tanárt pillantottak meg a gyülekezetben, a vétkező másnap repült az állásából. A vallási hagyományait őrző emberek nagy sokaságát persze nem lehetett leváltani, megbélyegezni, munkahelyétől megfosztani, a pártvezetők azonban a falvakban s a városokban szemmel tartották és igyekeztek ideológiailag megrendszabályozni az értelmiséget. Jugoszlávia ilyen vonatkozásban 1945-től kezdve a szovjet példát követte: az iskolákban gúny tárgya volt az egyház és a vallás, Marx tömör meghatározása szerint: »a nép ópiuma«. Az új nemzedékek ebben a szellemben nőttek fel.

Irodalmi műveinkben olykor utalás történt a Megváltóra, s költőink, ha kis kezdőbetűvel is, leírták Isten nevét. Vajda Gábor *Feketehegyi ima* címmel verset írt a Képes Ifjúságban, s ezt senki sem tette szóvá (»...Tolnai Ottó, a *Hol ó hol* című költői antológia szerkesztője«, olvashatjuk Vajda visszaemlékezésében, »sokallotta a teremtő aposztrofálásait, és két 'Uram'-ot kihúzott a deista alap gondolatú szövegből«), ha azonban tanárként Székelykevévén vagy Topolyán istentiszteleten vett volna részt, elveszíti állását. E furcsa kettősség arra utalt, hogy metafizikai-hitbeli dolgokról írni ugyan lehetett, de tilos volt a vallás cselekvő gyakorlása.

A délvidéki magyar irodalomban Podolszki József írta meg az ateizmus elleni nyílt lázadás első jelentős versét.

Harmadik verseskötete szerkesztőjének, Ács Károlynak a tanácsára kisbetűvel írta a Megváltó nevét (a kéziratban nagybetű szerepelt), de Ács szerkesztői bátorságának tanújeleként ez a műve, szándékához híven, kötetnyitó vers lehetett:

Hiszek a megváltóban

*hiszek azokban akik vízre lépve lépkednek tovább
akik elé tépett ruháját vetkőzi a nép
akikről zsoltárokat zsongva zsonganak
hiszek szamaragoló királyaitokban
könyörületükben irgalmukban
hiszek a szavakba vésett ígértben
hogyan volt és lesz még másképp
e földön itt
hogyan világmindenségek hiába sűrögnek
mert intett a tiszta őszinte ítélet*

Életében megjelent utolsó verseskötete s a hagyatékából válogatott versgyűjteménye a vallás és a hit vonatkozásában József Attilával rokonítja.

József Attiláról szóló, legendaoszlató tanulmányában ezt írta Mórocz Zsolt: »Istenhez, léte egyetlen néma tanújához nem volt útja, bár tudjuk, több versében beszél hozzá. Ingerli, hátha megszólal, de szavai visszhangtalanul lebegnek az üres űrben... Végső kétségbeesésében, élete utolsó szakaszában – az ismert életrajzi okok folytán – bármibe belekapaszkodott volna... költészete metafizikai értelemben... folyamatos kérdés a létezőkre, de a kérdés mögött nem a léte találja, hanem a semmit; amint a világ titka mögött a világhiánnyal szembesül.« Podolszki néhány verse is – így például az *Egész a természet, a Dobj a végtelenbe, a Képzeld el s A teremtésből kilépve* kezdetű – az Istenhez vezető utat nem találó, útkereső ember öngyöttrő tépelődése.

Halála után megjelent *Furcsa tűz* című versciklusában ezt olvashatjuk:

*Uram,
hagyjuk abba végre,
menjen a fenébe,
ki merre lát.*

Nyomban ezután így fordul a Teremtőhöz: »*Borítsd rám / a világmindenséged! Majd nyers cinizmussal: Azt mondják: / Felszaporodtak cel-lámban a sokféle tekercsek. / Én meg mondom nekik: / Hála az Úrnak, sok az eretnek, / S a máglyatűznél éjjel is irogathatok. Végül pedig: Számon kérik tőlem, / mennyire erős a hitem. / És fenyegetőznek: / letépi rólam a csuhát, / csak meztelen lelkem fog majd lobogni. / Furcsa tűz lesz, Uram.*« (MT, 226–228. o.)

„Fehérkesztyűs cenzúra”

Podolszki „[a] nyolcvanas évek elején állóháborút folytat az Új Symposionnal, a Híd folyóirattal s a Forum Könyvkiadóval.

Életrajzi kalauz című kézikönyvének harmadik kötetében Kalapis Zoltán így foglalta össze ekkor keletkezett vitacikkeinek azonos indítékát: »...hadat üzent csaknem az egész itteni literatúrának, rohamot indított a Híd ellen, hadakozott az Új Symposionnal. Egyéneket perzselt meg kritikai lángszórójával, a 'gondosan sterilizált' irodalmi és szellemi élet jelenségeit tűzte tollhegyre.«

Azt róttá föl az irodalmi szerkesztőknek, hogy tücsköt és bogarat is szívesen közölnek akár könyv alakban is, ám mereven elzárkóznak a valóságirodalom publikálásától.

Az érintettek először úgy tettek, mintha nem értették volna meg a szándékát, aztán készakarva félreértették, amit mondott, végül pedig, kifogyva a valóságos érvekből, rajvonalba fejlődve ösztüzet zúdítottak rá.

Hét-nyolc évvel a Podolszki-vitacikkek megjelenése s a hivatalosan soha be nem ismert cenzúra megszűnte után, a Magyar Szó 1989. február 19-ei számában Csorba Béla javaslatot tesz a *botcsinálta cenzorok, a botcsinálta irodalmi csinovnyikok és a botcsinálta kultúrpolitikusok érdekeit oly gyakran kiszolgáló dilettánsok irodalomellenes (és végső soron szabadságellenes) ténykedésének kiküszöbölésére, vagy legalább elhárítására.* Tegyük hozzá: eredménytelenül.

Hornyik megállapításával osztozva: „A nyolcvanas évek elején Podolszki tehát a Híd, az Új Symposion és a Forum által gyakorolt fehérkesztyűs cenzúrát tette szóvá, de ő is csak süket füleknek beszélt, miként az évtized végén Csorba Béla.” (MT, 228–229. o.)

Aracs folyóiratunk főszerkesztője, Bata János *„Kiket kallódásra szántak a mindenkori erők”* címmel Podolszki József halálának tizedik évfordulójára írt esszéjében (egy évvel később az Üzenetben, 1997, 1–2. számban jelent meg) emlékeztet az egy évtizeddel előtti vészjósló eseményekre, amelyek felénk sodorták a háború(k) előszelét. „Ebben az évben (1986), a Podolszki-nekrológ mellett oldalon a Képes Ifjúságban megjelent a Bori Ifjú Irodalmárok Körének verspályázata, amelyen részt vehetett minden »köztársasá-

gunk«-ban élő és alkotó ifjú zseni, aki három közöletlen verssel rendelkezik, és azokat a pályázatra eljuttatja, legkésőbb szeptember 20-ig. Az első díj 20000, a második 15000, a harmadik díj pedig 10000 dinár volt. Hogy ez mit jelent, azt hiszem, nincs, aki kapásból megmondaná. A dinár akkori és mindenkori értékét magával rántotta a lezülött semmibe egy akkori, és mindenkori ország csúfos bukása, százezreket, milliókat nyomorba taszító története. A költői találkozó abszolút győztese Radnóti Miklós emléklapoktban részesült. Olcsó húzás lenne a költői kérdés: vajon azóta áll-e még Radnóti szobra Borban, és a díjazottak közül hányan büszkék még irodalmi díjaikra?

Abban az évben, 1986-ban, pompázatos május 25-ét rendeztek a Jugoszláv Néphadsereg stadionjában, ahova a Staféta, az ő rendje és módja szerint, hosszú útja után, meg is érkezett. Frissen és üdén, hiszen, ha elfáradt, pihent a Staféta, mi több, az arra érdemesült helyeken még éjszakázott is. És ő is, a Staféta is, vigyázzba vágta magát május 4-én, 15 óra négy, vagy öt perckor a szirénák zokogó hangjaira. Talán még könnye is csordult. Dúlt a testvériség-egység, és a testvéri egység. A munkatáborokban, na, nem olyanokban, mint amilyeneket néhány évnek utána létesítettek, az ifjú szocialisták dalolva egygették a kommunizmusba vezető út göröncseit, a munkaterveket kettőszáz, háromszáz százalékkal túlteljesítve, mert, ugye, Tito után is Tito volt, és volt egy ország, amely büszke lehetett ifjúságára.

Az el nem kötelezettek kötetlenül tanácskoztak, a felderítők meg Titoverbáson országos versenyt rendeztek, amelyet a Titov Veleszi fiúk, és a niksityi lányok nyertek meg. Akkoriban elmélkedett egyik évfolyamtársnőm a Szabadka–Újvidék között közlekedő ügyviteli vonaton (nem tudom, van-e még ilyen?), mi lesz, ha Kádár meghal, és Magyarországon is városok, települések részesülnek, részesülhetnek abban a megtiszteltetésben, hogy az elhunyt elnökök kapják, úgymond vezetéknevnek? Lesz-e, vajon Kádárbugyi? Titográd közelében nem voltak munkanélküliek, és Titoszabadván, pardon – ilyen azért mégsem volt, Ljubisa Risztity, hathatós segítséggel, áldásos tevékenységet folytatott.

Volt még Szovjetunió, Csehszlovákia és NDK. (És van még Koreai NDK!) A Berli Fal rendít-

hetetlen ólomkatonái védték a szocialista németeket a kapitalizmus nyugat-német ópiumától, és Elena és a Nagy Vezér boldogan vezette elégedett népét. Zágráb készült az Universiadera, melynek jelszava: A világ ifjúsága a világ békéjéért!, s megvalósításához az egész Jugoszlávia, valamennyi köztársasága és tartománya, szinte valamennyi község, város és nagyobb gazdasági munkaszervezet segítséget és anyagi támogatást nyújtott.

És voltak fiatal irodalmárok, nemzedékem tagjai, akik akkor együtt próbáltak valamit elérni, de hamar rá kellett jönniük: legföljebb közös ülés van, de közös (ki)állás nincs.

S hogy mi köze mindehhez Podolszkinak? Ehhez már semmi. Legföljebb halálának, mert halála esztendejében történt mindez. Meg még sok minden más...

Podolszki hányatott sorsú író embere volt e tájnak. (És közülünk ki nem az, ilyen, vagy olyan módon?) Csakhogy a későbbi generációk északra vezető vándorútja helyett ő dél felé ment. Egész a tengerig. Ma már mondhatjuk: Zaráig (Zadarig). Akkoriban még nem lehetett. Ma már lehet. Ennyit legalább is lehet mondani: Zára, Fiume, Montenegró.

Podolszki életében öt könyve jelenhetett meg: három verses- és két prózakötet. Sok, vagy kevés? Nem tudom. Élete utolsó verseskötetével gyakran találkoztam az újvidéki antikváriumban. Pontosabban szólva: minden egyes alkalommal, amikor csak egyetemista éveink alatt társaimmal betértünk olcsó könyvek után böngészni, Uram bocsáss, könyveket lopni. A Barnáról azonban lebeszéltek magyar tanszékes barátaim. Valahányszor meg-, vagy el akartam venni, mindig azt mondták: – Ne hülyéskedj már! Nem tán a Podolszkit akarod? És egyáltalán, hogy lehetett ilyen címet adni? Barna? Podolszki? Ugyan már! Hol van ő a Sziverihez, meg az Ottóhoz? Na, ne... Így aztán a Barna mind a négy, vagy öt kötete talán még ma is ott van az újvidéki antikvárium idegen nyelvű könyveinek polcain. Ha még egyáltalán van antikvárium, és nem akváriumokat árulnak a helyén, bohóchalakkal és egyebekkel.

Podolszki nem volt bohóc – de bohóckodott első verseskötetének fotóin. Furcsa jelenség volt, talán ilyen lehetett Toulouse-Lautrec is.

Mintha Podolszki lett volna a hajdanvolt Symposium Balázs Attila-i Látlak Lautrec-e, és mintha Toulouse-Lautrec-kel futottam volna össze a hajdanvolt 7 Nap szerkesztőségi szobáiban, a régi városházán, ahova csak úgy mertem bemenni, ha előtte lejelentkeztem a portásnak. A kovácsoltvas bejárati ajtó mögötti lyuk fölött ugyanis ki volt írva: Lejelentkezés nélkül tilos bemenni! – én meg, törvénytisztelő ember lévén, annak rendje és módja szerint le is jelentkeztem. – Régmúlt idők, mondhatnók: plusquamperfectumok. Toulouse-Lautrec rég halott, Podolszki is. Symposiumból, 7 Napból volt, és van kettő-három, Balázs Attila és mások Budapesten, Veszprémben, meg még ki tudja merre – és ki tudja, vajon kellhet-e dal lajosnak temerinből / aki hamburg környékén melós, és kellhet-e dal Temerinbe, Becsére, Adára, vagy éppen Szabadkára Lajosoknak és egyebeknek, akik talán éppen most is elszámoltatnak és megmértetnek, visszavágnak és gyalázkodnak, miközben rikkancsok és koldusok lettünk mindahányan? Kellhet-e a dal azoknak, akik mindahányunkból igazgatottat csinálnak? – ne válaszoljatok – De azt se feledjétek véreim: farkas lajos kítűnő asztalos / és méretre dolgozik / nem szériában / ennyi a titok. Ennyi a titok?

mert a háború

a háború

a háború

a háborúról már semmi újat

meg nem tudhatunk

csak a halál titkaival bibelődünk olykor

Szegény Podolszki, ott valahol lenn, vagy fönn – a háború, a háború, a háború, a háborúról nagyon sok újat megtudtunk.

1986-ban egy Csernobil nevű szovjetunióbeli városban, vagy város mellett létrejött a Zóna, az ifjúságnapi belgrádi rendezvény az Ébredj, valami történik, a sorsod is intézik címet viselte, és negyvenéves korában meghalt Podolszki József.”

Meg is éreztük s érezzük napjainkig az országban az utóbbi negyed évszázadban „nem volt(ak) háború(k)” következményeit. A különböző irányból jövő fenyegetések napjainkban is célba találnak – közvetlenül vagy közvetetten. Igazán azok tudnak fájni, amelyeket „jóakarattal” súgnak

meg azok, akikről hasonlót nem is feltételeztem volna. Ha nem is zökkentenek ki a hitvallásszerűen vállalt háborúellenességéből, mindennapi apró küzdelmeinkből – amelyeket sokan megteszünk élhetőbb világunkért, egyik előfeltételéért: a múlt (történelmi, kulturális, egyházi...) maradóktalan és hiteles feltárásáért –, mégis napokra elgondolkodtatnak. Az elmúlt héten hasonlót élttem át, hosszú évek után ismét... Idő kellett, mire ismételen tudatosult bennem: csak a megszólalás, a nyilvánosan elhangzott, a leírt szó mentheti meg lelkiismeretünket-lelkiismeretemet. Csak az őszinte megnyilatkozás lehet a védőpajzsunk. Ezt kaptuk a legtöbben útravalóul. „Az igazat mond, ne csak a valódit!” Aztán sokan megfélekedeznek róla útközben.

Podolszkira is gondolva idézek Tari István valómásából (Az elmulasztott jövő. *Hitel*, 1991, 23.

szám): „Aki túl hosszú ideig nem mondja ki az igazat, aki túl sokáig mellébeszél, az ehhez igazodik, ehhez idomul, mert emberileg az egészet csak így lehet elviselni.”

Jóka barátai külön is örültek, hogy Tari eljött a XX. emléknapra. Sándor Skype-on még külön felhívta a figyelmemet, hogy Dormán Lacit és Csernik Attilát se hagyjam ki, igaz, később kapcsolódtak be, de mégis részt vettek az első megemlékezés megszervezésében. Az első Podolszki-képmontázst Dormán mozaikképeiből állították össze, a plakátot pedig Attila készítette díjtalanul.

(A fényképeket a Podolszki József Emlékbi-zottságtól kaptuk.)

Bácsfeketehegy, Újvidék, 2017. március–május

Darányi Ignác, dombormű, gipsz